

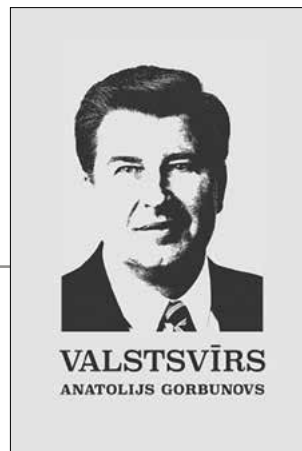
“Cilvēks, kurš izvadīja Latvijas kuģi starp bangojošām krācēm”

Recenzija par grāmatu: Kārīna Pētersone.

Valstsvīrs Anatolijs Gorbunovs. Rīga 2020.

796 lpp. ISBN 978-9934-0-9244-2

Jānis Taurēns

Anatolijs Gorbunovs ir ieņēmis visaugstākos amatus Latvijas varas hierarhijā vēlīnājā padomju periodā un atjaunotās neatkarīgās valsts pastāvēšanas laikā – viņš bijis Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās komitejas (CK) ideoloģiskais sekretārs un Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs. Mūsdienu paaudzei pasveši amati. Kad 1990. gada pavasarī tika ievēlēts parlaments, kas atjaunoja Latvijas neatkarību, izrādījās, ka nav īsti neviena cita, kas varētu ieņemt pašu augstāko amatu – Augstākās Padomes priekšsēdētāja vietu. Pēc 5. Saeimas ievēlēšanas A. Gorbunovs kļuva par tās priekšsēdētāju. Atšķirībā no igauņu kolēģa Arnolda Rītela, kura pozīcija Atmodas laikā bija ļoti līdzīga, A. Gorbunovam nav izdevies ieņemt republikas prezidenta amatu.

Kā tapusi pati grāmata? To nevar nosaukt par memuāriem. Labi zināmas ir Latvijas Tautas frontes (LTF) līderu atmiņu grāmatas – Sandras Kalnietes un Daiņa Īvāna memuāri,¹ kas ir ievērojami Atmodas vēstures avoti. Apskatāmās grāmatas galvenā autore Kārīna Pētersone raksturo autoru metodi šādi: “*esam ļāvuši runāt viņa līdzgaitniekiem, vai vienkārši notikumiem blīvā laika secībā*” (7. lpp.), grāmatu autori raksturo ar vārdiem “*dokumentāli veidota*”. Līdzīgā interviju un atmiņu stilā veidota arī Astras Milles grāmata par Jāni Peteru Atmodas periodā.² Grāmatā par A. Gorbunovu tās galvenā varoņa balss skan skaļi un skaidri.

Varoņa izcelsmei veltīta salīdzinoši neliela grāmatas daļa, un to Kārīna Pētersone un Jānis Streičs uzrakstījuši visai poētiskā stilā. Liela nozīme A. Gorbunova dzīves gājumā varēja būt apstāklim, ka viņa tēva ģimene pārcēlās no Latgales uz Mārupi – tas pavēra plašākas iespējas. Viņa sabiedriskā darbinieka karjera sākās jau Rīgas Politehniskajā institūtā. Autori no paša sākuma atspoguļo savu varoni kā krietnu

un godīgu cilvēku, kas pat īsti neiederēties komjaunatnes un partijas nomenklatūrā: “Gorbunovs bija starp komunistiem kā *tīrradnis*”; grāmata gan neko nezaudētu, ja šādas sentences būtu mērenākas. Tomēr kopumā autori nevairās skart problēmas un plaši citē kritiskus viedokļus. Nozīmīgu posmu varoņa karjerā aizņem darbs partijas Kirova rajona (tagad galvaspilsētas Centra rajons) komitejā, kur bija darišana ar radošo inteliģenci, kuras “*nervu šūnas ir daudz jūtīgākas par citu inteliģences pārstāvju nervu šūnām*” (69. lpp.). Būtībā septiņi gadi laikā starp Kirova rajona vadību un augsto CK sekretāra krēslu (1978–1985) ir apskatīti vienā rindkopā, šai laikā Gorbunovs studēja Maskavā un darbojās partijas Rīgas pilsētas komitejā un LKP CK aparātā. Grāmatas autori meklē izskaidrojumu arī Gorbunova samērā lēnajai pārejai no parasta padomju funkcionāra uz nesteidzīga, bet nelokāma reformatora statusu. Patiesībā šī problemātika pat nedaudz nogurdina, pats varonis to skaidro kā dabisku uzskatu evolūciju un nepieciešamību ievērot amata diktētos štampus.

Lasītāju, kuru interesē Atmosferas periods, noteikti interesēs arī jautājumi par partijas un KGB lomu Tautas frontes izveidē un darbībā, paša Gorbunova loma Augstākajā Padomē, viņa pirmie soļi Latvijas ārpolitikā, tostarp cīņa par neatkarības starptautisko atzīšanu un Krievijas karaspēka izvešanu. Par partijas lomu reiz visai skarbi izteicās S. Kalniete: iepazīstoties ar dokumentiem par “*partijas aizkulisēs notiekošo, man šķiet, ka esmu bijusi kā tāda lauku meitene, kas nonākusi izsmalcinātās savēdijas rokās un, pašai to neziņot, tiek stūrēta vēlamajā virzienā*”.³ A. Gorbunovu viņa, starp citu, raksturo ar nepatiku, stāstot par viņa perfekto tēlu, izcilo politiķa instinktu, kas tik piemērots latviešu vēlētajai mentalitātei, un spēju “*īstajā brīdī paiet malā, izvairoties ieņemt skaidru pozīciju*”.⁴

Pats Gorbunovs attēlo partijas lomu kā ne pārāk nozīmīgu: “*CK gan Maskavā, gan Latvijā bija pārāk novājināta ar krīzi*

ekonomikā un arī politikā. Tā bija tik ļoti novājināta, ka uz lieliem projektiem nebija spējīga” (163. lpp.). Citi uzrunātie tālaika līderi norāda, ka viņus nemaz nevarētu tik viegli kontrolēt. Juris Rubenis, savukārt, uzskata, ka pārrēķinājies bija pats padomju līderis Mihails Gorbačovs, izlaižot no pudeles “*džinu, kas vairs neklausā viņu pašu*” (159. lpp.).

Diezgan liela uzmanība pievērsta 1990. gada pavasara procesiem. Plaši iztirzāts jautājums, kā grāmatas varonis kļuva par Augstākās Padomes priekšsēdētāju, kas faktiski bija Latvijas valsts galvas amats. Rodas iespaids, ka LTF frakcija labprāt izvirzītu citu kandidātu, bet piemērota īsti nebija. Asi pret Gorbunova ievēlšanu augstākajā amatā iebilda aktivists Egils Levits (272.–275. lpp.). Intervētie tautfrontieši atzīst Daiņa Īvāna šaubas par savām spējām ieņemt šo amatu, pats D. Īvāns norāda, ka nav gribējis šo amatu objektīvu un subjektīvu apstākļu dēļ (274. lpp.). Savukārt, novērtējot iznākumu, bijušie deputāti pauž uzskatu, ka galu galā tā arī bijis labāk. Indulis Bērziņš uzsver Gorbunova spēju mierīgi un līdzsvaroti vadīt procesu (278. lpp.). Starp citu, grāmatā iekļautie vēsturisko personu citāti dažkārt ir par gariem.

Darbā raksturota arī situācija barikāžu laikmetā. Jāpiemin nupat iznākusi Romualda Ražuka grāmata par barikāžu laiku,⁵ kurā A. Gorbunova loma aplūkota, tikai pieminot viņu augstā amata kontekstā. Apskatāmais darbs rada iespaidu, ka A. Gorbunovs nebija sevišķi apskaužamā situācijā starp Maskavu un Tautas frontes frakciju, kas viņam ne vienmēr līdz galam uzticējās. Interesanti, ka Latvijas vadība bija piesardzīga, kritisko janvāra notikumu laikā izvairoties vērsties pie Maskavas, lai, piemēram, lūgtu savaldīt Rīgas OMON, jo Maskava to varētu traktēt kā atzišanos, ka Latvijas varas iestādes nekontrolē situāciju: “*mums, lūk, ir lielas nepārvaramas iekšējas problēmas un tāpēc vien Latvijā vajadzētu ieviest prezidenta pārvaldi*” (349. lpp.).

Abas 1991. gada krīzes – gan janvāra traģiskie notikumi, gan augusta pučs – galu galā noslēdzās bez kaitējuma valstiskuma atjaunošanas procesam. Lielu nozīmi jau kopš barikāžu laikiem ieguva Gorbunova darbības ārpolitiskie aspekti. Būtiska loma grāmatā atvēlēta tādai kritiski svarīgai figūrai kā Boriss Jeļcins, kurš atbalstīja Baltijas tautas 1991. gada janvāra krīzes laikā. Ļoti kolorīti apskatīts leģendārais Jeļcina atvaļinājums Latvijā ar medībām un makšķerēšanu 1991. gada jūlijā. To ne bez ironijas aplūkojis arī D. Īvāns, tomēr atzīstot, cik attiecībām ar Jeļcinu bijusi svarīga politiska nozīme.⁶ Jeļcina atbalsts Baltijai vairākkārt bija ļoti nozīmīgs, pēdējā tāda reize bija EDSO Helsinku samits 1992. gadā, kad Krievijas prezidents piekrita rezolūcijai, kas pieprasīja Krievijas karaspēka izvešanu no Baltijas (448. lpp.).

Augusta notikumi nozīmēja “*milzu izmaiņas pasaules valstu uztverē attiecībā pret Latviju un tās māsām*”. Sākās Latvijas “*atzišanas lavīna*”, un Gorbunovam kā valsts vadītājam vajadzēja reprezentēt Latviju (458. lpp.). Droši vien sikumaini atzīmēšu, ka Augstākās Padomes priekšsēdētājs likumīgi par valsts galvu tika atzīts tikai 1992. gada septembrī ar īpašu likumu. Jau pirms neatkarības starptautiskās atzišanas Gorbunovs pārstāvēja Latviju sarunās ar valstu vadītājiem. Interesanti novērojumi

grāmatā atrodami par ceremoniāli centrēto Francijas prezidentu Fransuā Miterānu, kurš pēc Krievijas, Ukrainas un Baltkrievijas 1991. gada 8. decembra lēmuma par PSRS likvidāciju nav sapratis situācijas vēsturiskumu un vispār “*kā jau visi rietumnieki*” redzējis aktualitātes PSRS Gorbačova kontekstā (533. lpp.). Šī liecība labi saskan ar S. Kalnietes skepsi par Miterāna politiku Baltijas jautājumā.⁷ Liela nozīme darbā ir Baltijas valstu sadarbībai. Baltijas valstu vadītāju izveidotā Baltijas valstu padome bija svarīgs forums cīņai gan par neatkarības atzīšanu, gan Krievijas karaspēka izvešanu.

Anatolija Gorbunova politiskā karjera nenoslēdzās ar Augstāko Padomi. Viņš iekļuva 5. Saeimā no apvienības “*Latvijas Ceļš*”, sadarbību ar to grāmatas autori un pats A. Gorbunovs izteiksmīgi raksturo kā abpusēji izdevīgas “*aprēķina laulības*” (642.–643. lpp.). Patiesībā toreiz un tagad tas nevienam nav bijis noslēpums. Grāmatas varonim šī sadarbība atnesa 5. Saeimas priekšsēdētāja krēslu, tomēr viņa politiskā karjera nevirzījās atpakaļ uz pašu augstāko – valsts galvas – amatu. Kopumā Anatolijam Gorbunovam veltītā grāmata ir ļoti informatīva, kas atsver tās mazliet apoloģētisko raksturu. Citētie avoti ir noderīgi un plaši. Grāmatas tehniskā puse būtu ieguvusi, ja personu rādītājā būtu norādītas lappuses, kurās personas pieminētas.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ SANDRA KALNIETE. Es lauzu, tu lauzi, mēs lauzām, viņi lūza. Rīga 2000; DAINIS ĪVĀNS. Gadījuma karakalps. Rīga 1995.
- ² ASTRA MILLE. Te un citadelē. Jānis Peters. Tumšsarkanā. Rīga 2006.
- ³ KALNIETE, Es lauzu, 21. lpp.
- ⁴ Ibidem, 30.–31. lpp.
- ⁵ ROMUALDS RAŽUKS. Latvijas Tautas Fronte barikādēs. Rīga 2021.
- ⁶ ĪVĀNS, Gadījuma karakalps, 286.–287. lpp.
- ⁷ SANDRA KALNIETE. Rietumvalstu nostājas maiņa Baltijas valstu neatkarības atzišanas jautājumā. In: INESIS FELDMANIS, JĀNIS TAURĒNS (red.). 1990. gada 4. maija Latvijas Neatkarības deklarācija: starptautiskie un iekšpolitiskie aspekti. Rīga 2011, 119. lpp.